

Съюз на учените в България

**ЗА РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА
ИКОНОМИКА И ОБЩЕСТВО,
НА ОСНОВАТА НА ЗНАНИЕТО**

МЕМОРАНДУМ

София – 2007 г.

Съюз на учените в България

**МЕМОРАНДУМ
ПО ПРОБЛЕМИ НА НАУКАТА
И ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
В БЪЛГАРИЯ, КАТО ЧЛЕН НА
ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ**

София – 2007 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ЗА РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА И ОБЩЕСТВО НА ОСНОВАТА НА ЗНАНИЕТО	3
Науката в България	5
Темповете на развитие на страната	6
Ангажиментите към Европейския съюз	8
Рамковите програми и фондовете на ЕС	9
“Икономика, основана на знанието”	11
1. НЕОБХОДИМА Е ЯСНА И ПОСЛЕДОВАТЕЛНА ДЪРЖАВНА ПОЛИТИКА	13
2. ПОВИШАВАНЕ ЕФЕКТИВНОСТТА НА НАУЧНАТА ДЕЙНОСТ	16
3. МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ	20
4. ФИНАНСИРАНЕ НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ И НАУЧНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ	24
5. ЗАПАЗВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАУЧНИЯ ПОТЕНЦИАЛ В БЪЛГАРИЯ	28
6. НАУКАТА, ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ И БИЗНЕСЪТ	33
7. ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО В НАУКАТА И В ОБРАЗОВАНИЕТО	36
ИЗХОДЪТ – КОНСЕНСУС И ЕНЕРГИЧНИ СЪВМЕСТНИ ДЕЙСТВИЯ	39

ЗА РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА И ОБЩЕСТВО НА ОСНОВАТА НА ЗНАНИЕТО

(МЕМОРАНДУМ ПО ПРОБЛЕМИ НА НАУКАТА И ВИШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ, КАТО ЧЛЕН НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ)

В продължение на много години научната общност в страната и нейната най-масова организация – Съюзът на учените в България (СУБ), настояваше да се прекрати изолирането ѝ от решаването на проблемите на икономиката, непрекъснато обосноваваше необходимостта от увеличаване на държавната подкрепа за науката и висшето образование като необходима база за преодоляване проблемите на прехода. На научни конференции и симпозиуми, на обществени дискусии и национални форуми учените предлагаха конкретни решения на най-важните проблеми, но управляващите не искаха да ги чуят. Не промени положението и примерът на някои малки европейски страни, съизмерими с България, които – благодарение на изпреварващото си инвестиране в наука и образование – постигнаха завидни икономически резултати, отреждащи им челни места в световните класации.

Едва след като страната ни застана на прага на Европейския съюз (ЕС) трудно и неохотно изпълнителната власт започна да преодолява отчуждението си от проблемите на научните изследвания, новите технологии, образованието и иновациите, които на съвременния етап са решаващ фактор за социално-икономически просперитет.

В началото на 2006 г. Съюзът на учените в България прие и разпространи Меморандум по проблеми на науката и висшето образование, свързани с предстоящата европейска интеграция. Меморандумът получи широка подкрепа от научната общност и предизвика поредица от прояви на различни институции и организации. Единствено безгласни останаха повечето държавни институции, които имат отношение към тези проблеми.

Едва в началото на 2007 г. МОН прояви активност, прокламирайки основни акценти на Стратегия за развитие на висшето образование и оповестявайки като нови факти, които от години се изтъкват не само от СУБ, а и от други организации – анализатори, като например застаряване

на научно-преподавателските кадри, нисък социален статус на учените, слабо попълнение от млади кадри, неблагоприятно съотношение студенти : преподаватели и т.н.

Основните акценти на Стратегията за развитието на висшето образование на МОН засягат важни въпроси, но като цяло те са съсредоточени преди всичко върху взаимоотношенията между университетите и държавните институции, и то в посока на засилване влиянието на държавните органи. Това е в силно противоречие с демократичните процеси и практиката на европейските страни. Забравена е Болонската декларация за създаване на общоевропейско образователно пространство, която очертава необходимостта от разширяване независимостта и автономията на университетите и повишаване отговорността им за обучението на студентите. Само няколко дни след оповестяването на Стратегията някои от позициите в нея започнаха да се променят, тъй като предварително научната общност не бе запозната с тях, а критиката ѝ бе основателна. **Основните акценти на Стратегията са свързани с търсене на решения от ежедневието, на възникнали проблеми в момента и не предлагат стратегически решения, не отговарят на изискванията и европейските измерения за университетите като центрове на знанието, и за развитието на изследователска дейност и наука, държащи ключа към икономиката и обществото на знания.**

В медийното пространство икономисти и политици лансират тезата образованието да се разглежда само като пазарна индустрия, а не като “социална сфера”. При това се иска бизнесът да смени държавата във вузовете, а размерът на студентските такси да се превърне едва ли не в основен елемент на конкуренцията между университетите. И МОН не може да избяга от тази погрешна теза, неприложена в нито една страна в света, предвиждайки увеличение на средствата за висше образование през следващите години само в рамките на инфлацията и свързвайки тяхното увеличаване с такси, платено обучение и благоразположение на бизнеса. **Недопустимо е държавните университети, висшите училища, като изключително важни обществени институции, да се превърнат изцяло в пазарни учреждения. Може би това е удобно за някои държавни функционери и групови интереси, но не може да разтовари държавата от социалните ѝ функции, от изпълнението на препоръките на европейските експерти и поетите задължения за заделяне на прогресивно нарастваща сума за наука и висше образование.**

Последните изменения в Закона за висшето образование, които направи Народното събрание, решиха благоприятно някои въпроси, обсъждани години наред. Но те далеч не дават отговор на проблемите на висшето образование, на необходимостта от решително повишаване качеството на обучението, от съобразяването му с утрешния ден на пазара на труда, с мобилността на преподаватели и студенти, с развитието на научните изследвания и т.н.

Не е състоятелна тезата, лансирана от политици и икономисти, че държавата няма възможност да влияе върху управлението на държавните университети. На практика държавата предрешава провежданата политика от висши училища с нормативните и поднормативните актове, с определянето на субсидиите и държавните изисквания, с действията и решенията на Националната агенция за оценяване и акредитация, Висшата атестационна комисия, Сметната палата, финансовите и правораздавателните институции. Още по-необосновано е становището, че органите на висшите училища гледат преди всичко своите интереси и оставят на заден план студентите и бизнеса. Пропагандатор на посочените тези е самият министър на образованието и науката, който успя да наложи създаването на надзорен съвет, който по същество реши само един въпрос – наличието в него на представител на министъра.

Науката в България

Тя е оставена сама да търси начините за своето спасение. Още през 2003 г. със Закона за насърчаване на научните изследвания науката и научните изследвания бяха определени като национален приоритет, без да се решат техните проблеми. На практика в политиката на управляващите въобще не се реализира тази постановка. В закона бе записано задължението за създаване на Национална стратегия за развитие на научните изследвания. Такава стратегия до днес няма завършена. Със закона бе възстановен фонд “Научни изследвания”, но разпоредбите за този фонд все още не са изпълнени, в т.ч. той не функционира като самостоятелно юридическо лице и няма тясно взаимодействие с Националния иновационен фонд. Създаденият Национален съвет за научни изследвания съществува напълно формално и не извършва никаква дейност въпреки отговорните задачи, които са му възложени със закона. Крайно недостатъчни са грижите за съхраняване и развитие на инфраструктурата на жизнеспособни и перспективни научни звена – биотехнологии, геномика, информационни и комуникационни технологии, аеро-

навтика, качество на храните, отбрана и т.н. Продължава декапитализацията на целия сектор.

Европейският съюз се стреми към създаването и реализирането на такива знания, които водят до нови материали и високи технологии – нано-, био-, микро-, лазерни, космически и т.н. Те изискват мобилизирането на значителни ресурси и обединяване усилията на европейския научен елит. България трябва да даде своя принос в това отношение дотолкова, доколкото ѝ позволяват нейните възможности и научен потенциал, доколкото това е свързано със стратегическото ѝ развитие, което за съжаление не е ясно. Участието в международни изследователски проекти е много полезно и необходимо, но то не може да осигури издръжката на науката у нас.

Средствата за научноизследователска и развойна дейност в нашата страна са около 4 пъти по-ниски от средните във водещите европейски страни. При това огромната част от тях в държавния сектор са за текущи цели – заплати, осигуровки и издръжка на материалната база. Почти нищо няма предвидено за подобряване на инфраструктурата на науката у нас. Едва 12 млн. лв. от държавния бюджет за 2007 г. са предоставени на Националния иновационен фонд за иновации в малките и средните предприятия, които са повече от 90% от общия брой на предприятията в страната.

Липсата на достатъчно капитал за първоначални инвестиции представлява много сериозна трудност за научните организации и университетите. Европейските правителства прилагат различни схеми за да подкрепят изследванията и реализирането на научни продукти. За съжаление, такива идеи са твърде далеч от българския елит. Няма дори желание да се помисли как да се пренасочат държавни поръчки към иновативни продукти.

Очертаващата се тенденция за развитието на научни изследвания и иновации у нас да се разчита основно на европейски средства, получавани на конкурсен принцип, говори за отсъствие на научна политика, която държавното управление трябва да провежда чрез бюджета и данъчните закони.

Темповете на развитие на страната

В подготовката за приемане в ЕС България постигна редица добри резултати. Призната бе за страна с пазарна икономика. Безработицата у нас значително намаля и вече е под 8%. Задържат се относително стабил-

ни темпове на развитие, които осигуряват около 6% годишно нарастване на brutния вътрешен продукт, а частният сектор формира близо 2/3 от него.

Независимо от това България е на последно място в ЕС – 27. БВП на човек от населението у нас е над 8 пъти по-нисък от средното за ЕС – 25. България е единствената страна от новоприетите в ЕС, чийто БВП не е нараснал спрямо 1989 г. Ако се запази сегашният му ръст, изравняването с доходите в ЕС ще се осъществи след 4 – 5 поколения граждани на България. На страната е необходим много по-голям темп на нарастване на БВП, какъвто са постигали и постигат страни в Европа и Азия, и чийто опит успешно може да се използва..

Външногърговският баланс е отрицателен, и то в значителни размери. Твърде малко са отраслите като текстил и облекло, които изнасят 86% от продукцията си за ЕС. При това този износ представлява 27,6% от целия износ на страната в това направление. Тук е много важно да се подчертае, че преди 10 години бе закрит Научният институт по текстил и облекло. Сега той е възстановен и първата му задача е разработването на стратегия за отрасъла.

У нас производителността на труда е най-ниска – едва 1/3 от средната в Европа. България заема 72-ро място по конкурентоспособност за 2006 г., което е отразено в Годишния доклад на Световния икономически форум в Давос. България е на 62-ро място по “икономическа свобода” от 157 изследвани държави от американската фондация “Херитидж”. При това само 7 пункта я делят от последния в класирането (Северна Корея – с 56,5%), а от първите в класирането изостава с повече от 28 пункта. Според фондация “Приложни изследвания и комуникации” над 65% от българските предприятия не са въвеждали никакви иновации през 2005 година. Технологичният продукт на страната ни е на равнище около 50% по-нисък, отколкото в страните от ЕС – 10.

Финансовата стабилност на страната и устойчивият икономически растеж през последните години не се базират на търсене и използване на знания. Възможностите и резервите за такъв ръст (външни инвестиции, ниско заплащане на труда, развитие на услуги и т.н.) са ограничени. А за достигане на по-високи темпове е необходима нова индустриална политика, базирана на инвестиции в иновации, стимулиране на експортно ориентирано производство, на енергоспестяващи технологии, на динамична икономика, основана на знанието.

Ангажиментите към Европейския съюз

При подготовката на предприсъединителния ни договор към ЕС глава 17 “Наука и научни изследвания” беше затворена сред първите. Но и до днес научната общност не знае какви ангажименти е поела страната ни, какви мерки са взети за изпълнението им и какви са резултатите. Няма официално становище и предвидени мерки за изпълнението на директиви и препоръки на Европейската комисия, които засягат науката и висшето образование.

България се е задължила ежегодно да осигурява 0,15 пункта ръст на инвестициите за научни изследвания. Ангажиментът не се изпълнява. Нещо повече – управляващите предвиждат до 2009 г. застой на средствата, т.е. едва 0,4% от БВП. Липсва перспектива за достигане 3% БВП за научни изследвания, в т.ч. 1% от държавния бюджет и 2% от частния сектор. Няма данъчни облекчения за финансиране и реализиране на изследователски проекти, каквито има в повечето европейски страни. Дори от началото на 2007 г. се включват нови данъци и ДДС за апаратура и оборудване. Преференции за хазарта и хотелиерството има, но не и за науката.

България беше задължена да разработи национална Лисабонска програма. Такава не беше подготвена, а се приеха други документи, в които науката и висшето образование изчезнаха от ползрението. България е единствената страна, членка на ЕС, която не си поставя цели, свързани с Лисабонската стратегия. Вероятно има държавни учреждения, които изпълняват препоръките на Световната банка (международна финансова институция, създадена след Втората световна война за слаборазвитите страни), която напълно игнорира потребността от поддръжка и развитие на научните изследвания в страната в пълно противоречие с решенията на Европейската комисия.

Държавите-членки на ЕС са задължени всяка година да информират Европейската комисия за всички мерки, които предприемат за спазване на Препоръките на ЕС относно Европейската харта на изследователите и Кодекса за поведение при подбор на изследователи. На научната общност не е известно да са подготвени такива мерки от държавните институции в страната, въпреки че тези препоръки са били дадени още през март 2005 г. на кандидатите за членство в ЕС.

В Зелената книга на ЕК за новите перспективи на европейското изследователско пространство, приета в началото на 2007 г., се изисква да

се укрепят изследователските институции във всяка страна, да се развие съществуващата инфраструктура от модерни научни звена, да се съсредоточат ресурсите там, където има доказани научни резултати, да се мобилизират изследванията, образованието, обучението и иновациите за осъществяване на икономическите и социални цели на ЕС.

Тези приоритети на ЕС все още не са възприети от управляващите. Затова никак не е случайно, че България е на последно място сред страните, членуващи в ЕС, по всички показатели, свързани с наука и иновации.

Научната общност счита, че са необходими сериозни, кардинални промени в организацията, управлението, финансирането и нормативното осигуряване на науката и висшето образование, за да може България стъпка по стъпка да се превърне в равноправна и конкурентоспособна европейска държава. С помощта и съдействието на Европейската комисия тази цел може да се реализира.

Рамковите програми и фондовете на ЕС

Те са важен фактор за развитието на страната ни. Досегашното участие на български научни институции в 5-та и 6-та рамкови програми беше много успешно. Не само се възвърнаха средствата, вложени като членски внос в общия фонд на програмите, но се получиха и значителни допълнителни доходи. Разяснителната работа по Седма рамкова програма преминава на добро равнище, като броят на заявените проекти непрекъснато расте.

При подготовката на оперативните програми по използването на стратегическите фондове на ЕС науката и висшето образование на практика бяха забравени. И сигналът за това състояние бе подаден от БАН и отговорни дейци на Европейската комисия. България единствена не се възползва от възможността да се формира самостоятелна оперативна програма за научни изследвания, технологии и иновации. Тази проблематика остана в структурите на две ведомства – Министерството на образованието и науката и Министерството на икономиката и енергетиката, но между тях липсва съгласуваност по въпросите на научните изследвания и иновациите като основни фактори за постигане на конкурентоспособност.

Приетата от правителството Национална референтна рамка и намеренията за реформи са необходимо условие за използване на фондовете на ЕС. Успешно се провежда и разяснителната работа по тяхното използва-

не. В същото време подготовката за участие в тях е изостанала значително главно поради бавната подготовка на необходимата нормативна база и мудното задвижване на създадената организационна схема. Очертава се неблагоприятната тенденция да не бъдат усвоени средствата, предвидени за тази година. Но дори и с пълното усвояване на средствата не могат да се решат проблемите на страната за устойчивото ѝ развитие в условията на глобалната икономика, на динамичната и непредвидима икономическа конюнктура в света. Не бива да се забравя, че в основата на Европейския съюз е принципът на субсидираност, според който инструментите на съюза са само допълнение към направените всички необходими усилия на национално равнище.

Възможността да се използват близо 7 млрд. евро за периода 2007 – 2013 г. на основата на одобрени проекти по линията на европейските фондове е много важна и ако практически се реализира, би дала съществен принос за развитието на България. Но тези средства, отнесени към очаквания брутен вътрешен продукт на страната за предстоящите 7 години, са около 6%. Този процент ще нарасне до 8%, ако включим и задължителното съфинансиране от държавата. С други думи, помощта от ЕС е добре дошла, но от решаващо значение за ускорено развитие на страната са нейните вътрешни възможности и политика. И още нещо. Огромната част от средствата по оперативните програми са предназначени за инфраструктурни проекти, и то главно в транспорта, комуникациите и околната среда. Общини и държавни структури са основните бенефициенти за повече от половината от всички средства. За целите на конкурентоспособността на българската икономика са предвидени около 1 млрд. евро за тези 7 години, което е най-малко от всички оперативни програми. За научни изследвания едва ли ще се отделят и 15% от тях, ако изхождаме от основните направления на оперативната програма. При това университетите и научните институции не разполагат с необходимия капитал за съфинансиране по програмите, което още повече ограничава възможностите за тяхното участие с проекти.

Предвидени са механизми за осигуряване на съфинансиране на общините. Създаден е Гаранционен фонд за подпомагане достъпа до финансиране на малки и средни предприятия. Научните звена отново са оставени без подкрепа. През 2007 г. са предвидени едва 100 хил. лв. във фонд “Научни изследвания” за подготовка на проекти на българските учени, и то само за участието му в конкурсите по Седма рамкова програма на ЕС. С възможната максимална сума за тази цел могат да се възползват

колективите на едва 16 проекта, и то на базата на конкурс с готови проекти, оценени от международни експерти.

Научни звена могат да се докоснат до съфинансиране само ако са в съдружие с основни бенефициенти. Това е необходимо и важно условие. Но, от друга страна, с малки изключения липсват изисквания и критерии, свързани с иновативност на решенията в проектите по оперативните програми, с внедряване на нови технологии и иновации, с научната обосновка на ефективността и целесъобразността. Бенефициентите по програмите нямат задължение да търсят научна подкрепа или да информират какви проекти подготвят, за да могат научните звена, научната общност, неправителствените организации да предложат своя принос.

“Икономика, основана на знанието”

В общественото пространство това понятие се приема твърде опростено. Изпуска се един изключително важен елемент – критерият за нивото на знанието. Разбирането за икономика, основаваща се на знание, се базира на новостта, на иновацията. Така например девизът на социалните програми “Колкото повече работни места, толкова по-голям растеж” звучи смущаващо. Той може да бъде верен само, ако тези работни места не са свързани с елементарно използване на енергийни, суровинни и човешки ресурси, с много ръчен труд и продукт, без пазарна реализация. Никак не е случайно, че ЕС си поставя за цел не просто да се създават работни места, а те да са по-ефективни и производителни, което се решава с нови технологии и иновации.

Ако държавното управление постави знанието в основата на икономиката и обществото на преден план излиза и един нов тип управление – управление на знанието. Свързването му само с използването и развитието на информационни и комуникационни технологии е крайно недостатъчно. Управлението на знанието по същество е управление на целия цикъл от създаването на знания и тяхното разпространение до реализирането им в материални, финансови и интелектуални активи. Тук трябва да отбележим поне четири важни цели на това управление:

- превръщане на явлението “изтичане на мозъци” в добре поддържана система на “циркулиране на мозъци”;
- оптимизиране на броя и състава на държавните структури във висшето образование и науката, рационализиране взаимовръзката между тях, ангажирането им в решаването на проблеми на обществото и икономиката и определяне на тях-

- ната роля и функции в стратегически план;
- развитие на хоризонтални иновативни мрежи, на клъстъри, ускоряващи процеса на създаване, разпространение, усвояване и реализиране на знанията;
  - формиране на по-добра правна уредба и осигуряване на ефикасна защита на интелектуалните продукти.

В наскоро излезлия първи по рода си Международен индекс на собственост на България се отрежда 62-ро място по защита на интелектуалната собственост от изследваните 70 страни, формиращи 95% от световния БВП. Според авторите на този индекс именно интелектуалното право и неговата защита са в най-тясна корелация с нивото на икономическото развитие на страната.

Непосредствена задача на Народното събрание, правителството, политическите партии и другите управленчески субекти е цялостното преосмисляне на мястото, което заема знанието в развитието на икономиката на държавата, както и необходимостта от създаване на национална система за координиране на всички действия, свързани с научните изследвания, образованието, обучението и иновациите в страната.

Недопустимо е да се отлага повече формирането и реализирането на стратегия за развитието на българската икономика и общество, и то на базата на знанието като основен ресурс, като основно средство за производство и развитие. Необходими са не само реални стратегически цели, но и ясно формулиране на отраслите и дейностите, които ще се развиват с подкрепата на държавата, формите и средствата за тяхното реализиране, направленията, в които трябва да се съсредоточат публичните материални, финансови и интелектуални ресурси.

1. НЕОБХОДИМА Е ЯСНА И ПОСЛЕДОВАТЕЛНА ДЪРЖАВНА ПОЛИТИКА

Състоянието на науката и висшето образование в страната, проблемите, които ги съпътстват, задачите, произтичащи от обновената Лисабонска стратегия на Европейския съюз, Болонската декларация и Зелената книга за новите перспективи на Европейското изследователско пространство, изискват без отлагане формиране на държавна политика по отношение висшето образование, научните изследвания, технологиите и иновациите като най-важни фактори за икономически растеж и превръщане на България в равноправен член на Европейския съюз. Наложително е изпълнителната и законодателната власт в страната да осъществяват:

1.1. Разработване и приемане на Национална дългосрочна стратегия (доктрина) за развитие на страната на основата на предварително възприети стратегии по различни области и дейности.

С приоритет още през 2007 г. трябва да бъде разработена Стратегия за развитието на научните изследвания, технологиите и висшето образование, а приемането ѝ да се осъществи след широко обсъждане с научната общност и бизнеса.

1.2. Да се подготвят и приемат от Министерския съвет и Народното събрание:

- Нов модерен Закон за висшето образование.
- Нов Закон за кариерното развитие и мобилността на изследователи и преподаватели.
- Изменения и допълнения на Закона за стимулиране на научните изследвания, осигуряващи приоритетното развитие на науката в съответствие с изискванията на Европейския съюз.
- Нормативни разпоредби за превръщане на фонд “Научни изследвания” в съвременна европейска институция и за създаване на Гаранционен фонд за рискови научни разработки, технологии и иновации.
- Изменения и допълнения в Кодекса на труда, отразяващи специфичните въпроси на изследователите и преподавателите, произтичащи от Европейската харта на учените и Кодекса за наемане на изследователи, които са свързани с ли-

берализирането на формите на заетост (срочни договори за работа по проект, часова ангажираност и т.н.) и същевременно с осигуряване на социалната защита на учените.

- Програма за приоритетни научни изследвания, разработки и проучвания, свързани с решаване на важни вътрешни проблеми на страната, ограничаващи възможностите за ускорено развитие.
- Усъвършенстване на статистическата отчетност на университетите и научните организации, на иновационната дейност с оглед получаване на необходимите данни за оценка в съответствие с възприетите европейски измерители.

1.3. Изпълнителната власт да предприеме необходимите мерки за:

- Създаване на самостоятелно надведомствено звено (агенция) за развитие на науката, технологиите и иновациите на база на съответните структури на МОН, която да осъществява държавната политика в тези области.
- Подготовка на ежегоден доклад на Правителството пред Народното събрание и гражданското общество за състоянието и развитието на научните изследвания, новите технологии, иновациите и висшето образование.
- Оптимизиране на сегашната раздута и неефективна структура на държавните университети, формирана с решения на Народното събрание, и развитието им като научни образователни и културни национални и регионални центрове.
- Възлагане на регионалната и местната власт на функции, ангажименти и права за съдействие и подпомагане на научните изследвания, висшето образование и иновациите, за максимално използване на научния потенциал, на другите образователни и обществени организации при разработване и осъществяване на програми и проекти, решаващи проблемите на регионите.
- Формиране на държавна политика за квалификация и преквалификация на хората от всички възрасти, която трябва да осигури стимули в тази посока на публично-частна основа, да окрупни професиите и да формира нови квалификационни таблици, да определи принципите за определяне пот-

ребностите на пазара на труда, което е крайно необходимо за изясняване на направленията за непрекъснатото обучение през целия живот.

1.4. Допускане на организациите на гражданското общество до подготовката и обсъждането на програми, проекти и законодателни инициативи, като е задължително:

- всички проекти на държавните институции за стратегии, закони, програми и т.н да се регистрират незабавно в публичния регистър на институциите и да са достъпни за обсъждане и приемане предложения и становища;
- проектите, които се внасят за одобрение в Министерския съвет и в Народното събрание, да съдържат подробни мотиви и оценка за последствията от приемането им, включващи и мнението на неправителствени организации от съответната област;
- неправителствените организации и синдикатите да получат равен достъп до държавните институции и организации.

2. ПОВИШАВАНЕ ЕФЕКТИВНОСТТА НА НАУЧНАТА ДЕЙНОСТ

Ускоряването на общия икономически растеж на страната, пресструктурирането на отраслите към високопроизводителни дейности, нарастването на заетостта и поддържането на висока конкурентоспособност са немислими без сериозни изменения в управлението и финансирането на научната дейност. Това изисква науката като прокламиран национален приоритет да получи подкрепата на управляващите, политическите сили, бизнеса и научната общност.

Специално внимание заслужават редица проблеми в областта на науката, чието решаване е от съществено значение за постигане стратегическите цели на страната.

2.1. Самостоятелното надведомствено звено за развитие на науката, технологиите и иновациите трябва да се развие като активна, действаща структура, която:

- да разработва проблематиката, да координира и контролира дейността в страната по реализирането на Лисабонската стратегия;
- да разполага с възможности за намиране на най-ефективни форми за сътрудничество и взаимодействие между научните институции и бизнеса;
- да осъществява активна организаторска и нормотворческа дейност по решаването на проблемите, свързани с науката и технологиите;
- активно да разработва стратегии и програми и да е основна движеща сила за тяхното осъществяване и провеждане на държавна политика в областта на науката;
- да координира програмите за научни изследвания на отделните министерства и агенции, да съдейства за обединяване и рационално използване на ресурсите, да формира предложенията за осъществяване на научната политика чрез държавния бюджет;
- да наблюдава, координира и подпомага научноизследователската дейност в научните организации и университетите с оглед най-ефективното обединяване и използване на финансови, материални и човешки ресурси;

- да утвърждава програмния подход в научните изследвания и да разпределя на този принцип всички средства, които се отделят за тази цел от държавния бюджет;
- да инициира и активно да участва в изграждането на иновационни мрежи за обмяна на идеи, съвместно осъществяване на проекти, изграждане на публично-частни партньорства, участие в международни панаири и изложби и т.н.;
- да конкретизира общите принципи на ЕС за оценка на национални и регионални програми и проекти за научни изследвания с оглед на рационалното им финансиране;
- да формира и активно да използва разширен Национален научен съвет по проблемите на науката, технологиите и устойчивото развитие на страната;
- рационално и умело да използва международни експерти като консултанти, рецензенти и непосредствени участници в програмите и проектите по научни изследвания и технологии.

2.2. Превръщане на фонд “Научни изследвания” в стабилна, компетентна и мощна институция за насърчаване на научните изследвания. За тази цел:

- да се реализира заложеното в Закона за научни изследвания функциониране на фонда като самостоятелно юридическо лице с всички произтичащи от това последствия;
- формирането на органите и комисиите на фонда да става с широкото участие на научната общност;
- приоритетно да нарастват средствата от държавния бюджет за фонда и да се даде възможност за акумулиране на постъпления от спонсорство, дарения, европейски фондове, за създаване на интеграционни връзки с бизнеса;
- фондът да поеме всички програми и проекти, свързани с научни изследвания, технологии и иновации, които сега се движат от административни звена на министерството, с цел тяхната координация и ефективно използване на средствата, ресурсите и човешкия потенциал в страната;
- фондът да осъществява финансиране на научните изследвания на изцяло програмна и проектна основа;

- да се възложат функции на фонда по координиране на програми и взаимодействие с други фондове, свързани с технологии и иновации;
- да се рационализират и ускорят процесите по обявяване на конкурсите, привличането на чуждестранни рецензенти, определянето на победителите, договарянето, контрола по изпълнението и разплащането с контрагентите;
- да се формира партида към фонда, която да предоставя кредити за първоначална работа по проекти, одобрени по оперативните програми на министерствата, както и по Седма рамкова програма на ЕС;
- фондът да поддържа банка от готови за внедряване научни разработки и да осигурява съфинансиране при тяхното осъществяване от бизнеса, да има права за равноправно участие във фирми, основани на публично-частно партньорство.

2.3. Създаване на разширен национален, надведомствен, интердисциплинарен съвет от учени, изследователи, преподаватели и мениджъри от бизнеса, който:

- да предлага краткосрочни и дългосрочни приоритети за науката и икономиката на страната на основата на анализ на научните постижения и възможностите на бизнеса, както и в контекста на европейската интеграция;
- да предлага програми за фундаментални изследвания и за интердисциплинарни разработки;
- да анализира изпълнението на стратегиите и програмите за научни изследвания;
- да обсъжда проблемите пред страната, произлизащи от глобализацията на икономиката и гарантиращи нейното устойчиво развитие.

2.4. Националната стратегия за научни изследвания, внесена в предишното Народно събрание, да бъде обсъдена и доразвита със съдействието на научната общност. В нея е необходимо:

- да се очертаят сроковете и темповете за достигане критериите на ЕС и се предвиди съответното ресурсно осигуряване;
- формулираните приоритети да бъдат преоценени и разширени във връзка със стратегията за развитие на икономика-

- та и наличния научен потенциал;
- да се определят приоритетните направления, за които е необходимо да се разработват програми с интегриране на средства и ресурси на държавни и частни институции и организации, както на национално, така и регионално равнище;
  - да се създадат предпоставки за подкрепа на съществуващи и за създаване на нови технологични паркове, бизнес инкубатори, центрове за трансфер на иновации и знания и т.н.

2.5. Разработване на самостоятелна стратегическа държавна програма за фундаментални изследвания, като се осигури нейното финансиране и координиране в рамките на ЕС.

Ангажирането на държавните институции с фундаменталните изследвания е абсолютно необходимо, тъй като те са извън интересите на бизнеса като цяло и дори крупни компании в страната нямат желание и възможности за поддържането им. Пренебрегването на фундаменталните изследвания е със сериозни дългосрочни и тежки последици. И никак не е случайно, че ЕС със създаването на Европейски технологичен институт и Европейския съвет за изследвания цели да постигне координация на стратегическите (фундаментални) изследвания на европейско ниво, да осигури своевременно мониторинг и оценка на резултатите от единни критерии за най-високо научно равнище.

България трябва да отчита необходимостта от инвестиции във фундаменталните науки, от подготовка и поддържане на научни изследвания и специалисти в тези области, в които вече има създадени кадри и реализирани високи научни постижения, съответстващи както на целите на ЕС, така и на направления, свързани с националните интереси на страната.

3. МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ

Развитието на икономиката, основана на знанието, изисква специално внимание към мисията на университетите и тяхната основополагаща роля за създаване, разпространяване и използване на знанието. Разнообразието в подходите за развитие на образователните системи в страните от Европейския съюз дава възможност да се формира обновен български модел във висшето образование, който най-пълно да отговаря на съвременните условия и все по-мощната глобална конкуренция във всички области на живота.

Основна задача пред университетите е значително повишаване качеството на обучението. Това е напълно по силите на сегашния научно-преподавателски персонал. Но при решаването на въпросите в това отношение е наложително да се преодолее ученическият подход към обучението и оценяването на студентите. Висшето училище е място, където студентът трябва да мисли, да събира, обработва и използва информация, да прилага знанията в различни проекти, да носи лична отговорност за подготовката си. Университетът осигурява условия и предполага усилено самообразование и развитие на творческия потенциал от самите студенти. Широк достъп до висше образование трябва да има, но то не бива да става за сметка на ниското входящо ниво, към което университетите непрекъснато са подтиквани от спадащото равнище на получаваните знания в средното училище, от сегашната система на финансирането им, от липсата на учебни заведения за подготовка на висококвалифицирани изпълнители за производството и услугите.

За да се реализират тези основни постановки, е необходимо:

3.1. За оптимизиране на мрежата от университети, висши училища и колежи в системата на висшето образование е необходимо:

- ясно и точно да се дефинират понятията: “университет”, “висше училище”, “колеж”, като се разработи съответен стандарт, включващ и количествени показатели: брой студенти, обхванати научни области, наличие и обем на научни изследвания, договори с бизнеса, процент на самоиздръжка, териториален регион на обслужване и др. и позволява сравнимост с образователните системи на европейските страни;
- да се създадат на нормативни предпоставки и стимули за доброволно окрупняване и сливане на университети;
- да се либерализира структурата на университетите и да се

осигурят законови възможности за включване в състава им на специализирани висши училища, колежи, научни институти, високотехнологични предприятия и др.;

- да се запази колежанският тип образование, като не се допуска превръщането му в университетски тип висше училище и да се обвърже с образователните класификации към ISCED;
- да се въведат строг ред и активен последващ контрол за откриване на нови ВУ в страната и филиали на университети от ЕС и Европейското икономическо пространство, за да се предотврати създаването на формирания от неизвестни чужди висши училища.

3.2. Осигуряването на качество на обучението, съответстващо на европейските критерии, изисква:

- задълбочено да се анализира досегашната дейност на Националната агенция за оценяване и акредитация и се създадат необходимите условия (в т.ч. премахване на нормативните пречки) за превръщането ѝ в много по-действена и авторитетна институция за осигуряване качеството на обучението;
- значително да се увеличи относителният дял на оценката за качеството на обучението, изразено на изхода на университета и свързано с реализацията на завършилите в различните сфери на обществения живот, изразеното желание за допълнителна специализация и продължаващо обучение, както и с мнението на бизнеса и организациите на научната общност;
- да се изгради адекватен вътрешен и външен контрол върху качеството на обучението и да се засили неговото въздействие върху развитието на висшето училище;
- да се уеднаквят със страните от ЕС критериите, процедурите и последствията от оценителските и акредитационните резултати;
- задължително да се ползват експерти от други университети (в т.ч. и от чужбина) при оценяването, извършвано в самите университети;

- периодично да се извършва експертна оценка на ВУ от независими структури в страната или от агенции извън страната;
- да се обвърже финансирането на ВУ с резултатите от експертната оценка на качеството на обучението;
- да се въведе ежегоден рейтинг на ВУ по отделни критерии (спечелени конкурси по програми и разработени проекти, публикации в реномирани списания, защитени и поддържани патенти и т.н.) или по професионални направления на базата на съвкупност от критерии; рейтингуването да се извършва от държавен орган, от обществена организация или от специално създадена независима публично-частна институция;
- да се създадат необходимите предпоставки за ефективно функциониране на системата за признаване, натрупване и трансфер на кредити с наши и чуждестранни висши училища;
- рязко да се увеличи относителният дял на научноизследователската и приложна дейност при оценката, акредитацията и рейтингуването на университетите и професионалните направления;
- да се преразгледа номенклатурата на специалностите, да се намали техният брой и значително да се повишат възможностите за допълнителни специализации и квалификации;
- решително да се подобри съдържанието на магистърските програми с получаването на стабилни теоретически и практически знания, съобразени с очакваните перспективи за развитие на отраслите на икономиката и на обществото и с участие в научно-приложни изследвания и проекти;
- докторантите да придобият статут на младши изследователи със съответни права, в т.ч. за защита на интелектуална собственост и социално осигуряване; образователната фаза в докторските програми да е свързана преди всичко с изучаване методите на творческо търсене и изобретяване, с придобиване на умения за разработване и управление на проекти.

3.3. Актуализиране разбирането за академична автономия и управление на държавните висши училища при запазване на основни регулативни механизми на държавата. За целта е необходимо:

- да бъдат поставени в еднакви условия с частните и чуждестранните университети, които могат да възникнат в страната;
- университети и висши училища, които не извършват научноизследователска дейност, да не могат да присъждат научни степени в съответните области;
- да се усъвършенства моделът за управление на висшите училища с използване на опита от Европа и САЩ;
- продължителността на мандата на ректорите да се увеличи на пет или шест години, за да обхване целия цикъл на обучение на студенти;
- да не се допуска намесата на държавни административни структури при определяне начините за приемане на кандидат-студенти, проверката и оценката на знанията на студентите, вътрешната структура и др.;
- да се подкрепя широката подготвителна работа с надарени ученици от средното образование (победители в олимпиади и конкурси) и приемането им с преференции за студенти;
- развитието и утвърждаването на университетите да се гради на принципите на саморегулация на дейността и поведението им и на системната публична и прозрачна отчетност пред държавата и обществото.

4. ФИНАНСИРАНЕ НА УНИВЕРСИТЕТИТЕ И НАУЧНИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Подценяването и несъобразяването с опита на страните от Европейския съюз, с препоръките на ЕС по развитието и финансирането на изследванията, висшето образование и иновациите обричат България на сериозно технологично и икономическо изоставане от целите на обединена Европа. На настоящия етап управляващите не сочат никаква перспектива за увеличаване дела от БВП за изследвания и образование, който застрашително изостава от целите на ЕС. Няма тенденция за нарастването на годишната издръжка на един изследовател и на един студент, които са многократно по-ниски от европейските. Едва 5% от бюджетните средства за наука отиват за обновяване на материалната база на институтите и университетите, която е безнадеждно остаряла. Няма никакви данъчни облекчения за фирмите, реинвестиращи печалбата си в научни изследвания и нови технологии. Висшите училища и научните организации се нуждаят от финансово стабилизиране, за да насочат силите и възможностите си към удовлетворяване на портебностите на икономиката ни и пазара на труда.

4.1. Решителна промяна в подхода на държавните институции към оценката на резултатите от научните изследвания и обучението в университетите и научните организации и финансирането им. Това означава преди всичко да се предприемат практически стъпки за реализиране на официално декларирания национален приоритет на науката и висшето образование. Считахме, че за коригиране на пропуските в това отношение е необходимо:

- да се преустанови финансирането на държавните университети и научни организации като обикновени бюджетни учреждения и възприетия за тях бюджетен класификатор (брой заети, средна работна заплата, ограничения за нарастване, 90-процентно предоставяне на предвидената субсидия и т.н.) и се премине към финансирането им по програми и проекти за научни изследвания и обучение; бюджетните средства, вложени в наука и образование, са капиталовложения, а не разход;
- ежегодно да нарастват средствата за наука и висше образование на базата на програми и проекти с цел до 2013 г. да се

- достигнат критериите на Европейския съюз;
- да се вземат мерки и се приеме програма за решително подобряване на научната инфраструктура (материална база, ресурси, оборудване, информационна техника и др.) за укрепване на научни звена и центрове в регионите на страната като база за внедряване на нови технологии и иновации;
  - да се създадат гаранционни фондове, подпомагащи кредитирането на научните изследвания и намирането на първоначален капитал, необходим за съфинансиране при участие в проекти по европейски фондове;
  - да се стимулира обучението през целия живот с цел постоянно нарастване на обема и обновяване на знанията, професионалната компетентност и практическите умения;
  - срочно да се приеме системата за студентско кредитиране като основна форма за подпомагане на студентите, повишаваща отговорността им към собственото обучение;
  - да се осигурят преференции на фирмите, приемащи студенти на редовна работа (практика) преди дипломирането им, което да се съчетае с разработването на дипломни проекти, представляващи интерес за самите фирми;
  - да се въведе до края на 2007 г. система от стипендии и ваучери за надарени студенти, които облекчават търсенето и избора на университета, предоставящ най-добрите условия за техните творчески търсения и участие в проекти;
  - да се създадат по-благоприятни условия за юридически и физически лица за дарения, спонсорство и подпомагане на научните изследвания и обучението на студенти, както и за организациите на научната общност, съдействащи за развитието на науката и висшето образование.

4.2. Премахване на законови и административни пречки, които пречат на научните организации и университетите да прилагат и използват пазарни механизми. Необходимо е да им се даде възможност за:

- свободно договаряне с бизнеса за следдипломно обучение и специализация на кадри, изграждане на съвместни звена за изследвания, развойна дейност, за трансфер на технологии;

- въвеждане на държавни поръчки и конкурси за обучение и изследвания в приоритетните направления за развитие на страната;
- формиране на печалба и освобождаването ѝ от данъци, ако се реинвестира в изследвания и подобряване на материалната база;
- определяне на такси за обучение без ограничения и диференциране от държавните институции;
- създаване на собствени или съвместни фирми с изследователи, които имат разработки с приложен потенциал;
- намиране на форми за финансово подпомагане и прилагане на други бонуси за студентите, участващи в изследователска дейност и договорени проекти;
- формиране на собствени фондове за развитие и усъвършенстване, за съвместни проекти с индустриални предприятия, както и за притежаване на акции, облигации, държавни ценни книжа и други доходноосни активи.

4.3. Развитие на науката и висшето образование изисква осъществяването на постоянни и действени взаимоотношения с обществени и частни институции и формирования, които да оказват морална, материална и финансова подкрепа на научните и образователните структури, да изразяват отношението на обществото и бизнеса към резултатите от тяхната дейност и да обсъждат състоянието и бъдещото развитие на инвестициите. За тази цел е необходимо поне:

- към университетите и научните организации да се изграждат доброволни обществени формирования (консултативни съвети) с участието на бизнесмени, видни български и чуждестранни учени, общественици, дарители и спонсори, бивши ректори и директори и т.н.;
- да се създаде нормативна база, благоприятстваща създаването на фондации и фондове за подпомагане на научни изследвания в определени области;
- университетите самостоятелно или съвместно със съюзи на работодатели да създадат центрове за мониторинг на пазара на труда за поддържане връзка с възпитаниците на учеб-

ното заведение; както и за осъществяване на контакти с фирми, поемащи практическо обучение на студентите преди дипломирането.

5. ЗАПАЗВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА НАУЧНИЯ ПОТЕНЦИАЛ В БЪЛГАРИЯ

Подценяването на науката от политическите сили и управляващите през целия преходен период оказва силно негативно влияние върху състоянието на учените и научно-преподавателския състав. Заниманията с науката не се радват на истинско обществено и медийно внимание и не са желано място за професионална реализация. Материалната база за изследователска дейност е застрашително изостанала, което не дава възможност да запазване на нивото и в онези научни сфери, в които науката в България е имала световно признание. Заплащането на труда на учените е катастрофално изостанало спрямо европейските стандарти и едва ли европейски учен ще приеме да работи в български държавен университет или научна организация. Заплащането на изследователите и преподавателите е по-ниско от това в дейности от държавната сфера, където изискванията за образователен ценз и творчески възможности са значително по-ниски. Лошите условия за изследователска работа и ниските трудови възнаграждения са основният фактор за “изтичане на мозъци”, което продължава да обезкръвява родната наука и индустрия. От системата на науката излизат перспективни учени, които преминават в сферата на публичната администрация или започват личен бизнес, често пъти несвързан с научните им възможности. Сериозно застарява научно-преподавателският персонал. Броят на хабилитираните учени до 40-годишна възраст е изключително малък.

5.1. Необходима е конкретна държавна дългосрочна политика за изравняването на научните и научно-преподавателските кадри. С приетата през м. март 2005 г. от Народното събрание Програма за развитие на научния потенциал е поставено само добро начало, което за съжаление не решава най-важните проблеми на научните кадри. Още през настоящата година тази програма трябва да се преразгледа и допълни, като се осигури финансово. Считаме за необходимо:

- заплатите на учените и научно-преподавателските кадри да се повишат с 10% от 1 юли и с 25% от 1 октомври; от началото на 2008 г. началните заплати на изследователи и преподаватели да бъдат структурирани в съответствие с ръководния персонал от висшия ешелон на държавната адми-

нистрация и да се осигурят необходимите средства за тази цел;

- да бъде приета дългосрочна програма за преодоляване “изтичането на мозъци”, за връщане в страната на изтъкнати учени, за развитие на талантиливи млади хора (учени, докторанти, студенти) и осигуряване на предпоставки за работата им в страната;
- да се установят по-високи единни минимални допълнителни възнаграждения за носителите на научни степени независимо от местоработата, като критерии за степени на квалификация и поддържането им до нормализиране заплащането на труда на учените и преподавателите и отчитане с работната заплата на разликата в тяхната квалификация и възможности;
- да се въведе изискване за притежаване на образователно-научната степен “доктор” за заемане на отговорни длъжности в държавната администрация като критерий за равнище на квалификация и доказателство за притежавани знания и умения за анализиране, обобщаване и целесъобразно използване на информация и факти;
- да бъдат увеличени с 50% средствата от държавния бюджет, предоставени за финансиране на процедурите по оценката на научните постижения, оценката на кадрите, защитата на докторантури, хабилитация на учени и преподавателски кадри; недостатъчните средства сега са един от най-големите проблеми за младите учени и докторанти, за научните и образователните институции;
- да бъде приета програма за решително подобряване на научната среда, особено в посока на информационно осигуряване както в класическия аспект (библиотеки, списания архиви), така и по отношение на съвременните информационни технологии; наложително е изграждане на Национална система за информационно осигуряване на всички заинтересовани институции, организации и фирми, свързани с науката, новите технологии и иновациите; икономически ефективно е формирането на национален консорциум, ко-

ординиран от държавна институция, за “он-лайн” достъп до пълнотекстови научни периодични издания, така необходими за българския учен.

5.2. Разработване, широко обсъждане и приемане на нов тип закон, който решава целия комплекс от въпроси, свързани с кариерното развитие и мобилността на учените и отговаря на Препоръките на Европейската комисия относно Европейската харта на изследователите и Кодекса за поведение при подбор на изследователи. Този закон би трябвало да осигури и реши:

а) Проблемите с научните степени и научните звания при следните няколко основни положения:

- разграничаване на научното звание от научната длъжност; научното звание да се присъжда от независима национална институция, а научната длъжност да се заема с конкурс по ред, условия и начин, определени от висшето училище или научната организация; по този начин успешно се решава и въпросът за заемане на длъжност от чуждестранни учени с придобити научни степени и звания в други страни;
- запазване на сега действащите две научни степени и ускоряване процеса на оценка и присъждане; образователно-научната степен “доктор” да остане задължителна за хабилитация, докато научната степен “доктор на науките” да се приеме като важно предимство за българските учени при избор на професор;
- децентрализация на придобиването на научно-образователната степен “доктор”;
- въвеждане на двустепенна система за присъждане на степента “доктор на науките” и научни звания за хабилитирани учени.

б) Формиране на обновена независима национална структура, заместваща Висшата атестационна комисия, която:

- разработва критерии за присъждане на научни степени и научни звания;
- осъществява методическо ръководство и контрол по присъждането на степените и званията;

- разглежда жалби и служи като арбитър между учени и научни съвети;
  - води национален регистър за научните степени и научните звания и ежегодно актуализира основните данни за учените;
  - определя специализираните научни съвети (журита) за присъждане научната степен “доктор на науките” и научните звания за хабилитираните учени;
  - осигурява мониторинг съгласно препоръките на ЕС за дейността на работодателите, инвеститорите, университетите и научните организации по прилагането на Европейската харта на изследователите.
- в) Създаване на по-прозрачна, открита, справедлива и международно призната система за набиране и кариерно развитие на учени и преподаватели като предпоставка за истински европейски пазар на труда на изследователите, която:**
- премахва юридическите и административните пречки, които спъват междуотрасловата, междуорганизационната и международната мобилност на изследователите и научно-преподавателските кадри и т.н.;
  - поощрява интердисциплинарните изследвания и новите научни направления, характерни за съвременната наука, и преодолява ориентацията към тясна научна специалност;
  - максимално адаптира към основните принципи на оценяване и израстване на научните кадри, действащи в страните от Европейския съюз, отчита реалната възможност в конкурсите за преподавателски длъжности да участват и учени от европейските страни;
  - въвежда модерни показатели за оценка на изследователите и преподавателите, която да бъде в основата на тяхното редовно атестиране и определяне на трудовите им възнаграждения;
  - осигурява благоприятни условия за съвместна изследователска, образователна и внедрителска дейност между висшите училища, академичните институти и бизнеса;

- подобрява докторското и пост-докторското обучение, осигурява професионална защита на младите докторанти и начинаещи учени и допускането им до управлението на организациите и техните звена, където на практика при вземането на решения сега участват преподаватели и изследователи на възраст, без творческа активност и продуктивност.

5.3. Възприемане на единни принципи за оценка, стимулиране и развитие на научните кадри в страната, на базата на които:

- да се разработят от университетите и научните организации собствени стандарти за обучение, израстване в научната кариера и мобилност на учените, като ударението се постави върху приноса им за развитието на науката и нейното приложение;
- да се въведат наукометрични показатели за оценка и атестиране на изследователи и преподаватели, като в тях се включат: видими за света публикации и цитирания в престижни издания; подготвени и успешно защитили дипломанти и докторанти; издадени учебници за студенти, подготвени учебни помагала за дистанционно обучение; участие в проекти и привлечени средства от конкурси по наши и чуждестранни програми и от договори с бизнеса; защитени патенти и други авторски права;
- да се преустанови практиката за включване в академични, научни, експертни съвети и комисии на учени, които през последните пет години нямат публикации в авторитетни списания, нямат цитирания, не участват в изследователски проекти.

5.4. Разработване и приемане от научните и образователните институции и организациите на научната общност на Национален етичен кодекс на учения като средство за предотвратяване на негативни прояви в науката, за цивилизовано решаване на конфликтите в научните звена, за защита на млади прогресиращи учени, за отстояване на правомерна изследователска практика и т.н.

6. НАУКАТА, ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ И БИЗНЕСЪТ

Безспорно научната общност, бизнесът и държавата са трите върха на триъгълника, осигуряващ развитието на науката и висшето образование. През последните години дискусията между тях придобива по-остър характер. Представители на организации на работодатели и либерално настроени икономисти изразяват крайно негативно отношение към дейността на университетите и липсата на научни продукти, които да използват.

В науката и висшето образование има немалко проблеми. Но като цяло нивото им в никакъв случай не е под това на бизнеса в страната. Има дейности в страната, които изпитват недостиг на висококвалифицирани кадри. Такъв недостиг има и в най-развитите страни в света, но никъде вината за това състояние не е насочена единствено към университетите. Потребността от квалифицирани работници, каквито бизнесът сега търси, не са продукт на университетите, а са следствие на управленско безхаберие в средното и професионалното образование. Нима недостигът на общи работници ще се вмени в техен дълг? Ако обвиненията на бизнеса отговарят на действителността, как да обясним признаването на дипломите на стотици хиляди млади хора с висше образование в Европа и света. Близо 90% от завършващите висше образование намират веднага работа. А за наличието на безработни висшисти невинаги основната причина е липсата на работни места.

Бизнесът предявява сериозни претенции, без критично да погледне своя “принос” за сегашното състояние. В целия свят бизнесът е този, който формира по-голямата част от БВП, отделен за наука. У нас е точно обратно - само с 0,1% се изразява неговият принос. Числото на хората, които се занимават с изследвания и развойна дейност в сферата на бизнеса, е десетократно по-малко отколкото в европейските страни. Над 92% от фирмите са малки и средни предприятия и огромната част от тях не членуват в представителните работодателски организации, работниците им не са обединени в синдикати, а с науката нямат никакъв допир. Близо 75% от малките и средните предприятия нямат разходи за иновационна дейност, а само 6,6% отделят средства за собствени разработки. Едва 9% от фирмите имат афинитет към партньорство с държавни и обществени изследователски институти. Никак не учудва и фактът, че повече от половината от фирмите нямат намерение да кандидатстват с проекти по структурните фондове на ЕС според последното изследване, поръчано от Министерство на финансите. С други думи, огромната част от бизнеса

сам се е отписал от нови технологии и иновации.

Твърде необосновани са исканията на бизнеса да има решаваща дума за определяне какво да се учи в университетите. Науката, новите технологии, иновациите имат рисков характер, но бизнесът да претендира само държавата да поеме целия финансов риск от тях е практика, каквато няма никъде по света.

Много показателен е следният факт. Направено бе предложение да не се облага тази част от печалбата, която се реинвестира за научни изследвания, нови технологии и иновации, но работодателски организации, в т.ч. и Българската стопанска камара, не подкрепят специалните преференции за инвестиции в науката, каквато практика съществува или е съществувала в много страни, а искат да се намалят всички данъци, което да им даде възможност за използване на освободените средства по тяхно усмотрение.

В ежедневната преса, в рамките на кампанията на Министерство на финансите по еврофондовете, масово бяха разпространени отправените насоки към бизнеса за усвояването на фондовете, формулирани от председателя на Българската стопанска камара. В тях няма и дума за “наука”, “нови технологии”, “иновации” като най-важния фактор за конкурентоспособност.

В препоръките за улесняване на предприемаческата дейност, приети в края на м. май и прокламирани от Управителния съвет на Българската търговско-промишлена палата и отправени към държавата, и дума не става за наука и технологии, рискови фондове, защита на интелектуалната собственост.

Българският бизнес поне засега няма нито нивото и разбирането, нито зрелостта, за да ползва постиженията на науката. Той не само че няма средства за големи инвестиции, но и не предвижда нищо за близкото си бъдеще, не се старее да обедини своите възможности и финансови ресурси, да създаде съвместни единици с научни организации и университети. Безспорно и в България има водещи фирми, но това са с чуждестранни собственици, със свое донесено ноу-хау и чийто основен проблем на този етап е намирането на качествени човешки ресурси.

От своя страна и науката е длъжник на бизнеса. Очевидно тя трябва да престане да чака бизнесът да я потърси, а е наложително активно да предлага своите разработки, да показва и доказва ефекта, който може да се получи от тях. Не всеки учен може сам да доведе до пазарен вид своите

творения, ето защо научните институции се нуждаят от силни мениджъри в науката и действени звена за трансфер на технологии и иновации.

Приносът на бизнеса към науката и висшето образование можем да оценим посредством:

- създадени собствени институти, изследователски и развойни звена, броя на заетите в тях и отделените средства за нови технологии и иновации;
- обявени конкурси за решаване на проблеми и развитие на дейността;
- сключени договори за взаимодействие и сътрудничество с университети и научни организации;
- създадени клъстъри с участие на университети и научни организации;
- включени учени в директорски бордове и управителни съвети;
- направени дарения на университети и научни организации и спонсориране на изследвания и проучвания;
- изграждане на иновационни фирми, лаборатории и колективи по проекти на структурните фондове на ЕС съвместно с научни организации и университети;
- предоставени стипендии на студенти и докторанти, ангажирането им за бъдеща работа във фирмата още от студентската скамейка;
- приети студенти за практическо обучение и предложени теми за дипломни проекти и докторски дисертации;
- привлечени на временни или постоянни договори изследователи като консултанти, разработващи или внедряващи свои продукти, представляващи интерес за фирмата;
- подкрепа от фирмите-ползватели за патентоването и поддържането на патент от учени и т.н.

В съвременните условия връзката между науката, висшето образование, бизнеса и обществото е основополагаща. Държавните институции са призвани да създадат условия и предпоставки за ефективно функциониране на тази връзка, без директно да се намесват и разпореждат. Противопоставянето между тези институции не е в интерес на нито една от тях. Намирането на общ език между тях и търсенето на ефективни форми на взаимодействие е необходимото условие за прогрес и развитие.

7. ГРАЖДАНСКО ОБЩЕСТВО В НАУКАТА И В ОБРАЗОВАНИЕТО

Едно от най-ярките проявления на демокрацията е функционирането на модерно гражданско общество. То много по-лесно и бързо прави очевидни слабостите и пропуските в действията на управляващите, а от друга страна, допринася за най-рационалното използване на материалните, финансовите и трудовите ресурси, за намирането на най-ефективните решения за прогрес на икономиката и обществото.

Съюзът на учените в България е важна и авторитетна съставка на гражданското общество. Поемайки ангажимент да работи в обществена полза, той приема за своя основна цел дейността си за създаване на условия за нормално и ефективно развитие на науката и висшето образование - най-важните фактори за икономически и социален възход. Именно в тази сфера властта, бизнесът, научните и обществените организации трябва да покажат пример за активно и конструктивно съвместно ангажиране в реалното извеждане на науката като приоритет на държавата, за превръщане на висшето образование в действителна сила за създаване на подготвени и компетентни специалисти, които да решават проблемите на страната на утрешния ден.

Съюзът на учените в България се стреми да обобщава и изразява позициите на цялата научна общност, да обединява академичните и университетските учени, държавните и частните научни организации, да отстоява специфичните интереси на научно-преподавателските кадри, без да забравя обществените потребности и стремежи.

Нихилистичното отношение на държавните институции към висшето образование и науката, и то в продължение на години, принуди отделни групи от научната общност да излязат на уличен протест, да поискат по-високи трудови възнаграждения, съответстващи на тяхната квалификация и работа. Учените никога не са били и не трябва да бъдат разглеждани като обикновена квалифицирана работна ръка. Те трябва да са добре заплатени и да имат условия за работа, за да отдадат изцяло творческите си сили и енергия в изследователската дейност в полза на икономика и общество. Без правилно решение в тази насока изтичането на мозъци ще продължи, няма да има нови млади талантиливи изследователи, останали в страната.

СУБ изцяло подкрепя протеста на научната общност срещу унижателното положение, в което е поставена, и счита, че за разлика

от останалите протестиращи слоеве трудови хора тя е в състояние сама значително да допринесе за решаване на проблемите си, ако ѝ се създаде необходимата нормативна база за работа, ако българският бизнес възприеме науката, технологиите и иновациите като основен фактор за развитие и печалба, ако управляващите в страната използват световния и европейския опит за участие на държавата в стимулирането на научните изследвания, внедряването на нови технологии и иновации.

Съюзът на учените в България инициира и е готов още повече да разширява взаимодействието и единдействието с неправителствените организации, да съдейства за формиране на “академично гражданско общество” в сферата на науката и висшето образование, подпомагащо осъществяването на стремежите на научната общност и целите на страната за достойно и равноправно участие в Европейския съюз. СУБ има желание и възможности, съвместно със заинтересованите организации, да организира и провежда системно и настойчиво обществени дискусии по стратегическите и текущите проблеми на науката и висшето образование.

Съюзът на учените в България е напълно убеден във възможността да се осъществява културен и конструктивен диалог между управляващи, бизнес, научни и неправителствени организации, да се разгръща полемика, основаваща се на факти, анализи и изследвания, на прозрачност в отношенията и взаимно зачитане.

Необходимо е да се промени политиката на управляващите и се гарантира възможността за участие на всички представители на организираното гражданско общество в процеса на обсъждане на програми, проекти, стратегии, законодателни актове и управленски решения, засягащи различните слоеве от населението. В този процес трябва да бъдат допуснати организации на гражданското общество, които са пряко заинтересовани, а не само на работодатели и на работници и служители, чиито членове в някои отрасли и дейности са почти символични. Особено подценени са организациите на гражданското общество, които са заявили и осъществяват своята дейност в обществен интерес. Отдавна са забравени разпоредбите на Закона за юридическите лица с нестопанска цел за преференции за тези организации. Привилегирвани са НПО с външни донори, в някои случаи и с политическа окраска, както и организации, създадени от държавата със задължително членство или ползващи се с нейната подкрепа. Неправителствените организации, кои-

то изразяват проблемите на определени слоеве от гражданите и упражняват натиск над властта за разлика от синдикатите, не получават никакво съдействие, в т.ч. условия и материална база за своята дейност, и не фигурират в законодателните актове като обект, с който е възможен диалог. Особено показателен е фактът, че в Комитета за наблюдение на Националната стратегическа референтна рамка липсват не само НПО-та за общественополезна дейност, но и представители на крупни научни центрове и университети, въпреки че говорим за развитието на икономиката на основата на знанието.

В сайтовете на повечето държавни институции има много информация за официални събития, но липсват най-последните идеи, проекти и стратегии, с автори, мотиви и срокове на обсъждане, с покана за участие в тях, с отговори на повдигнати основни въпроси и проблеми. В същото време ясно и категорично трябва да се посочи, че прозрачността в действията на държавните институции е не само важен фактор за подобряване услугите, предоставени от администрацията, но и за разширяване фронта за общественополезна дейност на НПО, за намаляване нивото на корупция и сивата икономика, за насърчаване на инвестициите и създаване увереност в действията на хората и търговците.

Демократичните обществени структури и гражданският диалог извън парламентарната сфера и официалните срещи са най-важният инструмент на демокрацията и ключът за приобщаване на хората към осъществяването на стратегическите цели на страната.

За сектор “наука и висше образование” в страната не е пригоден държавно-административният контрол в тоталитарния му вариант, който се прокламира от държавни органи. Това е сфера, където са налице всички условия за утвърждаване на система на демократично участие на учените при решаване на нейните проблеми за изграждане на обществено-пазарен тип контрол.

ИЗХОДЪТ – КОНСЕНСУС И ЕНЕРГИЧНИ СЪВМЕСТНИ ДЕЙСТВИЯ

Меморандумът по своя характер е единственият публичен документ в страната след влизането ѝ в ЕС, който обединява и отразява на едно място основната проблематика на науката и висшето образование, без политически пристрастия, без прикриване действията на законодателната и изпълнителната власт, без деление на университетска и академична наука, без подминаване слабостите в самите университети и научни организации, без отминаване апатията и незаинтересоваността на бизнеса, съществуваща към научните изследвания.

С второто издание на своя Меморандум Съюзът на учените в България цели да посочи основните проблеми, които трябва да бъдат разгледани и решени от държавните институции, от ръководствата на университетите и научните организации, от бизнеса, със съдействието и подкрепата на научната общност. И този поглед към проблематиката е направен през призмата на членството ни в ЕС, на желанието ни България да намери място много по-напред в сравнителната статистика на съюза, а българските граждани да не се срамуват от своята страна.

Комплексният подход изисква в Меморандума да се посочат оценки и препоръки, които се познават от една или друга част на научната общност. Дадени са и редица конкретни предложения за решения, по които, общо взето, има единомислие в научната общност. Невъзможно е обаче в този документ да бъдат представени конкретни начини за решаване на всички описани проблеми на науката и висшето образование, на иновациите, въпреки че има виждания в тази насока. И много по-добре ще бъде, ако конкретните решения и нормативното им оформяне бъдат резултат на съвместни действия на учени, държавни функционери и бизнесмени.

Научната общност подава ръка. Очакваме Комисията по образование и наука към Народното събрание, Министерството на образованието и науката, другите държавни институции, бизнес съюзите да приемат нашия жест за съвместно и бързо създаване на необходимите условия за развитието на науката, висшето образование и иновациите в страната ни като най-важния фактор за развитието на българската икономика и общество на основата на знанието.

**Меморандумът е приет от
Общото събрание на пълномощниците
и Управителния съвет на Съюза на учените в България**